

Кадяйкін К. В.,
здобувач вищої освіти
факультету службово-бойової діяльності НГУ
Київського інституту Національної гвардії України
(м. Київ, Україна)

Науковий керівник:
Бейкун А. Л.,
кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри правового забезпечення
та правоохоронної діяльності
факультету забезпечення державної безпеки
Київського інституту Національної гвардії України
(м. Київ, Україна)

ПОЗИЦІОНУВАННЯ НАЦІОНАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ ЯК ПОНЯТІЙНОЇ КАТЕГОРІЇ З ВРАХУВАННЯМ СУЧАСНОЇ СПЕЦИФІКИ ЗОВНІШНІХ ЗАГРОЗ ТА НЕБЕЗПЕК

Висвітленню поняття «національна безпека», його значення на сучасному етапі розвитку громадянського суспільства та правової держави присвячено чимало праць правників-дослідників. Понятійно-категоріальне осмислення національної безпеки набуло виняткового значення у зв'язку з початком повномасштабного збройного конфлікту зі східною квазідержавою-агресором.

Беззаперечно, що повномасштабна збройна агресія російської федерації проти України, регіональні та світова кризи у міжнародних стосунках, спричинені цією війною, – вимагають системного переосмислення змістового контексту усього понятійного апарату системи національної безпеки.

Поняття «національна безпека» сьогодні набуло особливої актуальності. Воно охоплює широкий спектр аспектів життя держави та суспільства: від військової могутності до соціального добробуту. У динамічному світі, де загрози постійно змінюються та ускладнюються, забезпечення національної безпеки стало найважливішим пріоритетом для держави.

Варто зазначити, що чимало науковців присвятили свої наукові надбання комплексному соціально-правовому аналізу як безпекового середовища держави в цілому, так і змістовому навантаженню понятійних категорій національно безпекового законодавства. Серед них: Авер'янов В. Б., Алієв Р. В., Брежнева Т. В., Ващук Ф. Г., Власюк О. С., Войтовський К. Є., Домбровська С. М., Загола Т. М., Качинський А. Б., Корж І. Ф., Кривенко О. В., Лепіхов А. В., Орел М. Г., Пашинський В. Й., Піскун І. І., Прохоренко М. М., Резнікова О. О., Рубан А. В., Ситник Г. П., Тимошенко В. А., Топольницький В. В., Стрілець В. В., Шведун В. О. та інші.

Продовжуючи розвиток тематики означеного наукового доробку, варто, як вбачається, розглянути еволюцію поняття «національна безпека», сучасні

підходи до його розуміння, а також основні загрози, що впливають на національну безпеку. Особливу увагу, як вбачається, варто приділити ролі правового моніторингу у забезпеченні ефективної державної політики у сфері національної безпеки.

Поняття національної безпеки є багатограним і еволюціонує з часом. Як зазначає Т. М. Загола, спочатку воно асоціювалося, переважно, з військовою міццю та балансом сил між державами. Згодом, з розширенням спектру загроз, поняття безпеки стало охоплювати ширший спектр аспектів життя суспільства, включаючи економічну, соціальну, екологічну та інформаційну безпеку [1, с. 133].

Національна безпека, в цілому, позиціонується як стан, коли держава, суспільство та кожна окрема особа захищені від загроз, які можуть підірвати їхнє існування, розвиток та благополуччя. Це динамічний процес, який вимагає постійної адаптації до нових викликів.

Загрози національній безпеці можуть бути внутрішніми (наприклад, економічна криза, соціальна нестабільність, екстремізм) та зовнішніми (військова агресія, міжнародний тероризм, кібернетична війна). Вони можуть мати різну природу та масштаб, але всі вони спрямовані на підірив суверенітету, територіальної цілісності та стабільного розвитку держави.

Сучасні підходи до національної безпеки акцентують на комплексній взаємодії різних факторів, які можуть впливати на безпеку держави. Це включає не лише традиційні військові загрози, але й економічну конкуренцію, кіберзагрози, утворення нових військово-політичних блоків, міграційну кризу тощо. Відповідно, для ефективного забезпечення національної безпеки необхідний комплексний підхід, який включає як військові, так і невійськові засоби.

З початком повномасштабної збройної агресії науковці все більше і більше уваги приділяють понятійній категорії «національна безпека» та іншим базовим поняттям і визначенням національно безпекового законодавства. Вчені намагаються зрозуміти, що воно означає і як його можна виміряти, щоб забезпечити безпечний розвиток як окремих людей, так і всієї держави. Проблема в тому, що поняття «національна безпека» дуже багатогранне і його важко однобічно визначити. Тому дослідники намагаються створити різні теорії, які допоможуть пояснити, що таке національна безпека і як вона змінюється з часом. У науковій періодиці постійно здійснюються спроби розробити теоретичні моделі, які б дозволили описати і пояснити це складне соціальне явище. Основна проблема полягає у тому, що національну безпеку важко понятійно окреслити, використовуючи якийсь один метод дослідження, або споріднену групу методів. Тому, дослідники використовують різні методи для аналізу великої кількості даних, з метою виявлення закономірностей і тенденцій, які характеризують національну безпеку [2, с. 24].

Розуміння сутності національної безпеки є ключовим для розробки ефективних стратегій забезпечення безпеки держави. Однак, це завдання ускладнюється тим, що поняття «національна безпека» є багатограним і

змінюється з часом. Вчені намагаються створити єдину теорію, яка б охоплювала всі аспекти національної безпеки і дозволила б прогнозувати можливі загрози [3, с. 80].

Україна, як і будь-яка суверенна держава, прагне забезпечити свою безпеку та процвітання. Для цього вона виступає за створення справедливого світового порядку, де всі країни мають рівні можливості. Однак, реалізація цього ідеалу зіштовхується з численними загрозами, які можуть підірвати її національну безпеку. На повістці дня, - відбиття зовнішньої агресії з боку російської федерації. Крім того, повномасштабна війна іде пліч-опліч з іншими загрозами, які «органічно інтегровані» з війною: дипломатична та економічна підтримка агресора з боку ряду інших держав, неочікувана слабкість військово-політичних союзів, які виступали гарантами колективної безпеки, дворушницька позиція міжнародних організацій-гарантів колективної безпеки та дотримання норм міжнародного гуманітарного права, кібератаки, інформаційна та пропагандистська війни, знищення забезпечуючої інфраструктури та екології тощо. Ці загрози не лише підривають суверенітет України, прагнуть порушити її територіальну цілісність, але й перешкоджають її розвиткові та інтеграції в європейські та світові державницькі демократичні інститути.

Як вбачає А. Б. Качинський, ефективність державної політики у сфері національної безпеки безпосередньо впливає на здатність країни протистояти різноманітним загрозам. Для оцінки цієї ефективності використовується моніторинг, заснований на чітко визначених показниках. Моніторинг допомагає своєчасно виявити будь-які відхилення від запланованих заходів щодо забезпечення безпеки, що дозволяє оперативно коригувати політику. Завдяки моніторингу можна зрозуміти, наскільки ефективно працюють ті чи інші заходи з протидії загрозам. Аналіз отриманих даних дозволяє вносити необхідні зміни в численні галузеві стратегії та політичні практики для підвищення рівня національної безпеки. Результати моніторингу використовуються для підготовки звітів, які демонструють прогрес у забезпеченні безпеки та допомагають формувати майбутню національно безпекову політику та нормативну базу [4, с. 63-64].

Індикатори національної безпеки - це конкретні показники, які дозволяють оцінити стан національної безпеки. Вони можуть стосуватися різних сфер, таких як:

- військова безпека: рівень боєздатності збройних сил, стан військової інфраструктури;
- економічна безпека: рівень валового національного продукту, інвестиції, зайнятість, інфляція;
- соціальна безпека: рівень злочинності, стан охорони здоров'я, рівень освіти;
- екологічна безпека: стан довкілля, рівень забруднення;
- інформаційна безпека: рівень захищеності від кібератак, поширення дезінформації.

Отже, моніторинг, зокрема, певні індикаторні показники національної безпеки є невід'ємною частиною забезпечення безпеки держави. Він дозволяє своєчасно виявляти загрози, оцінювати ефективність вжитих заходів та вносити необхідні корективи в державну політику. Як вбачають С. М. Домбровська та В.О. Шведун, для успішного проведення моніторингу у частині збройного конфлікту, при існуванні держави у правовому режимі воєнного стану, - не обхідно розробити оновлену систему чітких і вимірних індикаторів, а також забезпечити регулярний збір та аналіз об'єктивних даних. Цієї ж позиції дотримується і О. О. Резнікова [5, с. 116; 6].

Як зазначає нам Максютя М. Є., національна безпека має широкий спектр аспектів, починаючи від військової, соціальної та економічної, закінчуючи екологічною, кібернетичною та інформаційною сферами. Відповідно, аналіз еволюційного розуміння «національної безпеки» демонструє його постійний рівень розвитку та адаптацію до «молодших умів». У військовій справі, зокрема, це розуміння переросло в багатозначну концепцію, складовими якої є: економічна стійкість, соціальна стабільність та захищеність, екологічно безпечне середовище, інформаційна захищеність тощо [7, с. 183].

Відповідно до аналітики В. Ф. Коржа, - в українському законодавстві категорія «безпека» знайшла своє вираження у різних безпекових термінах, як-то: національна безпека, державна безпека, воєнна безпека, інформаційна безпека, кібербезпека тощо. Так, у рамковому Законі «Про національну безпеку» та у низці інших актів законодавства та підзаконних нормативів, усі «безпекові» терміни базуються на такій характеристиці, як захищеність від різноманітних загроз. Наприклад, під «воєнною безпекою» розуміється захищеність державного суверенітету, територіальної цілісності і демократичного конституційного ладу та інших життєво важливих національних інтересів від воєнних загроз; під «державною безпекою» – захищеність державного суверенітету, територіальної цілісності і демократичного конституційного ладу та інших життєво важливих національних інтересів від реальних і потенційних загроз невоєнного характеру; під «національною безпекою» – захищеність державного суверенітету, територіальної цілісності, демократичного конституційного ладу та інших національних інтересів України від реальних та потенційних загроз тощо. Таким чином, зазначений вище підхід містить у собі значення ролі силового компонента у забезпеченні безпеки. Створення такої моделі безпеки передбачає акумулювання зусиль усіх державних та суспільних структур та свідомого відношення до цього усієї нації. А тому, під національною безпекою розуміється не лише безпека країни, а й суспільства й окремої людини, тобто, національна безпека – багатокомпонентна та багатоаспектна категорія; це не просто безпека, яка досягається лише силовими засобами, а й безпека, яка досягнута внаслідок розвитку людини, суспільства і держави. Широта уявлень про безпеку цілком зрозуміла, оскільки, чим складніший і насиченіший об'єкт дослідження, тим більше може бути його дефініцій. Разом із тим, широка палітра визначень не завжди забезпечує розкриття природи об'єкта. Багато хто з дослідників прагне надати поняттю «безпека» сучаснішого змісту, що

відповідало б реальним умовам забезпечення безпеки, насамперед, в умовах чинності особливих правових режимів. Однак заміна застарілих уявлень про безпеку більш сучасними не розв'язує проблеми. Визначень безпеки стало вже так багато, що часом незрозуміло, яке з них брати за основу, досліджуючи ту чи іншу безпекову проблему [8, с. 69-70].

Отже, для України, як держави, що мусить відповідати на потужні зовнішньо загрозові виклики, якісне та актуальне нормативне забезпечення національної безпеки є одним із головних пріоритетів. Актуальність цієї проблеми зумовлена необхідністю захисту суверенітету, територіальної цілісності та майбутнього стабільного розвитку у глобальних та регіональних союзах демократичних держав [9; 10, с. 72].

Як вбачається, ефективна реалізація національної політики не може бути обмежена традиційними, усталеними концептами національної безпеки та традиційними методами її забезпечення. Зокрема, всебічне забезпечення національної безпеки - це динамічний процес, що призводить до безперервної адаптації складових національної безпеки, зокрема, її нормативно-правового забезпечення, до реальних умов і наслідків буття держави. Це забезпечення може бути найкращим за умови комплексного підходу, що сприяє: розвитку різних, забезпечуючих національну безпеку, складових суспільства, реформування владно-організуючих чинників, міжнародного співробітництва та пасіонарності громадян.

Список використаних джерел:

1. Загола Т. М. Теоретичні підходи до дослідження співвідношення понять «міжнародна безпека», «колективна безпека» та «глобальна безпека». *Вісник ХНТУ. Публічне управління та адміністрування*. № 4(83), 2022. С. 133-137.
2. Школьник Р. С. Проблеми міжнародної та національної безпеки в епоху гібридних війн та проксі-конфліктів. *Кваліфікаційна робота бакалавра*. Ніжинський державний університет імені Миколи Гоголя. Ніжин, 2023. 88 с. URL: <http://lib.ndu.edu.ua/dspace/bitstream/123456789/2978/>.
3. Ситник Г. П., Орел М. Г. Національна безпека в контексті європейської інтеграції України: *підручник*. За ред. Г. П. Ситника. Київ: Міжрегіональна Академія управління персоналом, 2021. 372 с.
4. Качинський А. Б. Індикатори національної безпеки: визначення та застосування їх граничних значень: *монографія*. К.: НІСД, 2013. 104 с.
5. Домбровська С. М., Шведун В. О., Рубан А. В. Державне управління національною безпекою: соціально-економічне забезпечення. *Монографія*. Х., НУЦЗУ. 2022. 221 с.
6. Резнікова О. О. Стратегічний аналіз безпекового середовища України: *аналітична доповідь*. Національний інститут стратегічних досліджень. Київ: 08.09.2022. URL: <https://niss.gov.ua/news/statti/stratehichnyy-analiz-bezpekovo-ho-seredovyshcha-ukrayiny>.

7. Відносини між Україною і НАТО на сучасному етапі: досягнення та виклики. *Збірник наукових праць* (за матеріалами Міжнародної науково-практичної конференції, Київ, 2 червня 2022 року). Національний університет біоресурсів і природокористування України. Вид-во: НУБіП України, 2022. 247 с.
8. Корж І.Ф. Безпека: методологічні підходи до поняття. *Національний юридичний журнал: теорія і практика*. AUGUST, 2019. С. 68–72.
9. Стратегічна переорієнтація України на Захід як ключовий чинник безпеки Центральної Європи: *аналітична доповідь*. Національний інститут стратегічних досліджень. Київ: 14.01.2024. URL: <https://niss.gov.ua/news/statti/stratehichna-pereoriyentatsiya-ukrayiny-na-zakhid-yak-klyuchovyy-chynnyk-zabezpechennya>.
10. Ситник Г.П. Виклики національній безпеці у контексті формування нового світового порядку: *курс лекцій*. К: ТОВ "САК Лтд.", 2023. 103 с.